

З РОДУ БОГДАНОВИЧІВ

Уявімо собі кінець XVIII століття, початок нинішньої вулиці Дзержинського в Сумах – там, де стоїть ошатна споруда облспоживспілки. Понад два століття тому це місце мало зовсім інший вигляд: на високому пагорбі, що схилами круто спускався до Сумки, стояв будинок, чи, точніше, старосвітська садиба з безліччю господарських прибудов навколо величавого дому, який пишався в оточенні струнких тополь.

Тут жив городничий Сум – Іван Федорович Богданович. Людина відома сумчанам не лише завдяки високій посаді та маєтку в Басах, але й освіченістю, високою культурою й літературною діяльністю. Звідки ж походив І. Богданович? В одній монографії, виданій торік, читаємо: «Іван Богданович народився 1764 р. (за іншими даними – в 1758-у) в мальовничому селі Переволочна, що розкинулося в тодішній Полтавській губернії...» Погоджуємося з автором, але з істотним уточненням: нині вже немає того села, «що розкинулося» – воно, як і десятки йому подібних, опинилося на дні одного з тих штучних морів, які за комсистеми так безглуздо і густо утворювали в Дніпровському басейні... Місце ж, де лежала Переволочна (на час народження Богдановича воно іменувалося ще не селом, а містечком) нині розташоване на території Прилуцького району, що на Чернігівщині. Батько Богдановича був українським дворянином – нащадком козацько-старшинської верхівки; про своє походження Іван Федорович не лише пам'ятав, а й пишався ним, залюбки говорив українською мовою, знав багато народних пісень, цікавився історією краю.

Ще хлопчиком, за тодішнім звичаєм, І. Богдановича записали в Семенівський полк (1768 р.), в 1773-у – він вже сержант. 1781 року звільнився з армії, навчався в Московському університеті. Городничим Сум був 20 років – з 1784-го по 1804-й; у 1811 – 1813-их – маршалок повітового сумського дворянства. Помер у своєму маєтку в Басах, у квітні 1831 року.

Якими ж були наші Суми за часів Івана Богдановича? Про це, на щастя, маємо достовірні відомості, оскільки в 1802 році у зв'язку з новим поділом Слобідсько-Української губернії на десять повітів вийшов детальний опис губернії, названий авторами «Атласом».

Населення міста на той час не перевищувало 10 тисяч. Основним заняттям жителів було хліборобство й торгівля. Відбувалися великі ярмарки, товари завозилися «з російських, польських, українських та інших

будинків «Атлас» нараховує в Сумах 954, всі вони дерев'яні, та, як зазначає опис, «чудово споруджені вздовж регульованих за планом вулиць».

Цікаві відомості подибуємо в «Атласові» і про Псьол. Річка була повноводною, незрівнянно ширшою ніж зараз, хоча вже й помітно міліла (якщо ще в 1789 році мимо Сум пройшов з Обояні в Дніпро навантажений хлібом і оцтом річковий корабель, то вже через півдесять років двоє таких же суден, що робили подібний рейс, «сіли на мілині від Сум за сім-верств»). Береги і переправи на Пслі були впорядковані і мали приємний вигляд.

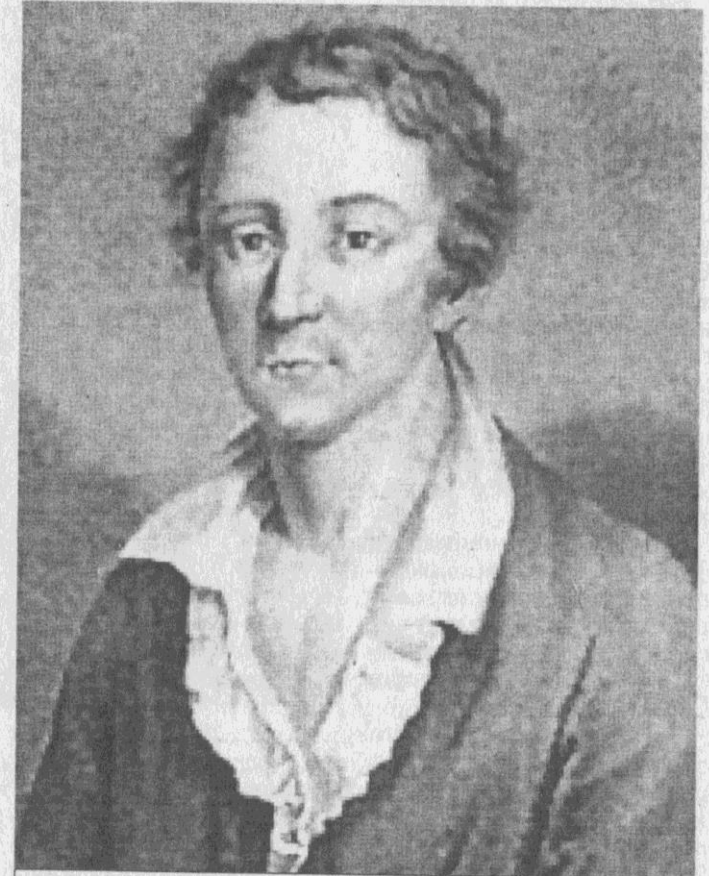
За всім цим бачимо господарське око, тверду руку й любляче серце городничого Івана Богдановича, що був справжнім господарем, керманичем міста.

Завдяки літературній творчості Івана Богдановича знала, а отже і чула про Суми, вся освічена тодішня Росія. Літературою зацікавився досить рано, на схилі віку мав крупну бібліотеку. Сам же відомий як автор твору «Пам'ятник безстрашності і любові до батьківщини росіян XVI століття», присвячених Гаврилу Державіну віршів, «Оди на 1813 рік». Пізніше друкував статті в харківському журналі «Український вісник» («Письменник в суспільстві і самотності» 1818 рік, «До видавців» того ж року тощо). Деякі твори І. Богдановича залишилися неопублікованими, як от «Послання до Мурзи-правдолюбця, співця Феміди» та ін.

Заслужують на увагу й педагогічні праці сумського городничого. Найбільш значною з них є «Про виховання юнацтва», що вийшла в 1807 році. Задум її автор ще в 1790 році обговорював з поетом, українським патріотом Василем Капністом. Праця поруч з метою дати (цитуюмо) «основу національного виховання» містить критичні роздуми про стан моралі в російському суспільстві. Богданович посилається на праці Локка, Бюффона, Руссо, інших сучасних йому європейських мислителів. Монографія мала широкий резонанс, але інша педагогічна праця Івана Богдановича – «Про освіту народну» (1816 р.) була заборонена цензурою.

Ми так детально зупинилися на постаті Івана Богдановича тому, що, на жаль, про цю людину, яка заслуговує вдячності нащадків, ми мало знаємо (про нього немає бодай кілька рядків навіть в енциклопедичному словнику «Сумщина в іменах» (2003 р.).

А свої теоретичні педагогічні засади Іван Федорович

Іполит БОГДАНОВИЧ

ад'юнкт-професор, в 1843-у – професор і завідувач кафедри воєнної історії стратегії. З 1863 року поступив у розпорядження воєнного міністерства як офіційний воєнний історіограф.

М. Богданович – видатний воєнний історик, його праці написані на основі офіційних документів, мають багатий фактологічний матеріал. Найзначнішими дослідженнями вченого, уродженця Сум, є тритомна «Історія Вітчизняної війни 1812 року», двотомна «Історія війни 1818 за незалежність Німеччини», «Історія Війни 1814 у Франції і відставка Наполеона» (теж два томи) тощо.

Мало хто знає, що Молест Іванович був ще й літературним критиком.

Колишній будинок І.Ф. Богдановича

віддалених місць»; сумські ярмарки називалися «збірними» на відміну від тих, які мали значення суто місцевого. В Сумах процвітало ремісництво і діяли вже два чималі підприємства мануфактурного типу: шкіряний завод (щороку виробляв близько семи тисяч шкір різних сортів) та завод миловарний, який випускав щороку майже тисячу пудів мила.

До честі сумського городничого, автори «Атласа» вважають Суми, в порівнянні з іншими населеними пунктами, впорядкованим містом. Воно на той час поділялося на три досить відмінні одна від одної частини: стару (центральну), Засумку з небагатими обивательськими будиночками і вже тоді густо населене Нове місто. Про фортецю і оборонні вали «Атлас» вже не згадає (хоч про наявність їх ще йдеться в «Топографічному описі Харківського намісництва» за 1783 рік) – місто впорядковувалося, колишню фортецю, в якій відпала потреба, ліквідували.

З-поміж найсолідніших сумських споруд «Атлас» називає двоповерховий будинок для службових установ (очевидно, колишня ратуша, а потім резиденція князя Шаховського), будинок громадського піклування, в якому розміщалося і «найкраще в губернії» повітове училище, кам'яний гостинний (торговельний) двір (на 1802 рік вже добудовувався) і кілька приватних «з гарними фасадами» двоповерхових кам'яниць; були і крамниці з льохами на першому поверсі. «Обивательських»

Модеста, чиї імена теж потім широко стали відомі в Росії, примножуючи славу рідного міста.

Іван, старший син городничого, виховувався в Пажеському корпусі. З камерпажів потрапив до лейб-гвардійського Ізмайлівського полку, що стояв у Петербурзі (1818 рік), у 1825 став капітаном і командиром 2-ї гренадерської роти цього полку. Високо освічений, чесний офіцер, який виховався в демократичній родині, став учасником демократичного руху, членом Північного товариства. Під час виступу на Сенатській площі 14 грудня він демонстративно відмовився присягати Миколі II. До нього приєдналися його солдати. Богданович був серед тих радикально налаштованих

членів товариства, які готові були до збройного виступу. Та, як знаємо, повстання зазнало поразки, навіть як слід і не розпочавшись. Людина виняткової мужності, Іван Іванович розумів, що попереду – арешт, знущання, каторга, але це було не для його волелюбної натури. Тоді ж, 14 грудня, він при-йшов до себе ввечері на квартиру, взяв пістолета і пустив собі кулю в скроню.

Вчинок капітана Богдановича набув широкого розголосу серед офіцерства (див. «Восстание декабристов. Документи», том XVIII, «Наука», 1984 р., стор 30). Звістка про смерть І. Богдановича долинула й до Сум, завдала болю батькові, вразила багатьох жителів міста над Пслоом, які шанували і свого городничого, і його родину. Безсумнівно, це був удар для Богдановича-старшого; після поразки декабристів ми вже не знаходимо його публікації в журналах, він здебільшого перебував у своєму невеличкому маєтку в Басах, де й зустрів останній день свого життя.

Ще більш знаним став молодший із синів городничого, Модест Іванович.

Народившись у Сумах в 1805 році, Модест, як і старший брат, з часом обрав військову кар'єру. Виховувався в дворянському полку, 1823 року отримав офіцерське звання. Брав участь у бойових операціях, зазнав контузії. Після служби в артилерії вступив до військової академії, яку закінчив у 1835 році. 1838 року вже

під Санкт-Петербургом у 1882 році.

Говорячи про рід Богдановичів та Суми, ніяк не обійтися без розповіді і про рідного брата сумського городничого, Іполита Федоровича Богдановича, свого часу досить відомого в Росії поета.

Народившись в тій же Перевалочній, Іполит згодом навчався в Московському університеті. Пізніше редагував ряд газет, зокрема «Санкт-Петербургские ведомости», як поет, визнання здобув уже першими публікаціями.

Наш сучасник про поета Іполита Богдановича знає лише «в переліку» – з підручника російської літератури, де про нього говориться як про одного з поетів – попередників Пушкіна. Але наприкінці XVIII століття його творами й зачитувалися літні і молоді, його книг годі було знайти в книжкових крамницях.

По суті, нечуваним до того успіхом в російській літературі користувався твір І. Богдановича – віршована повість «Душенька», написана на сюжет повісті Лафонтена «Любов Психеї і Купідона», витриманій в бурлескно-травестійній формі. Повість – чарівна казка, дещо алегоричного змісту з вкрапленням фольклорних мотивів; в ній описувалися пригоди нібито грецької панянки, але відчувалася чітка проекція на російську дійсність, й не одна графиня чи княжна впізнавала в героїні себе. Зачитувалися «Душенькою» і в салонах Катерини II, що ще більше грало на популярність Богдановича.

У своїй статті «Погляд на стару і нову словесність в Росії» О. Бестужев, зокрема, відзначав: «Богданович, поет милий і добродушний, перший написав у нас віршовану казку, складом легким, сердечним. Оповідь його в «Душеньці» чудова і гідна предмета такого ніжного, зображення живі, природні. Він багатообразний, подібно Прометею...» Загалом правильно оцінив значення «Душеньки» для літературного процесу в Росії В. Беліцький: твір розхитував канони класицизму, став чи не першою ластівкою реалістичної літератури Росії. Додамо, що «Душенька» за короткий час витримала 15 видань, такого успіху не мала жодна книга Державіна, Карамзіна, Фонвізіна.

Особливий шарм поезій Богдановича полягав у тому, що виховавшись у високоосвіченій українській стихії, він відбивав її у своїх поезіях, навіть українізмами в мові, чи як тоді говорили «галицизмами». Пригадаймо рядки О. Пушкіна з його «Євгенія Онегіна»:

Раскаются во мне нет силы,
Мне галлицизмы будут милы.
Как прошлой юности грехи,
Как Богдановича стихи.

Визнання мали й інші твори Іполита Богдановича – «Добромисл» (1780), «Слов'яни» (1788) тощо.

(Продовження на сторінці 14)

І. Богданович, як і більшість його тогочасних колег, не був суто професійним літератором, йому, вихідцеві з небагатого дворянського роду, доводилося нести й хрест державної служби в Петербурзі. Дослужився до голови Петербурзького державного архіву. Час було йти у відставку. Якихось статків чи нагород у Катерини II він так і не заслужив – цариця хоч, про людське око, й шанувала відомого поета, та, вочевидь, переносила й на нього свою недовіру до вихідців з українського дворянства. Як правило, чиновники, відслуживши в Петербурзі, поверталися до свого маєтку. Богдановичу їхати в рідну Україну було ні з чим, не мав і свого маєтку, щоб відпочити на старості, не було й власної сім'ї.

Отож, вихід був єдиний: їхати в Суми до молодшого брата, котрий має там дім, господарство в Басах. Проводжали його Карамзін, Херасков, інші друзі – чи ж думалося, що вже не побачаться?

Отак і став жити Іполит Богданович з 1795 року в місті над Пселом. Звичайно ж, місця для життя, для творчості й відпочинку в будинку брата знайшлося. Іполит Федорович був просто зачарований мальовничою садибою над Сумкою, довколишньою розкішною природою. А ще вражений, що тут зустрів численне товариство широко освічених людей, гурток, яким не міг похвалитися й Петербург. Маємо на увазі так звану «Попівську академію», яка гуртувалася навколо Олександра Паліцина. Сам талановитий поет і архітектор, у своєму попівському маєтку під Сумами систематично збирав ціле гроно просвітителів – вихідців зі Слобожанщини й Полтавщини. Нагадаємо, що за висновками дослідників, «академія» до утворення Харківського університету грала роль своєрідного наукового закладу, який концентрував у собі все передове в науці й мистецтві.

Звичайно ж, Іполит Богданович з радістю навідує паліцинський гурток; на його засідання з'являється й Іван Федорович, аби почути критичні зауваження на свої твори від більш обдарованих колег. Паліцинський гурток саме перебував на піднесенні. О. Паліцин шліфує свій переклад «Нової Елоїзи» Жан-Жака Руссо і «Декабристів» Жака Деліля, викладає віршами «Слово о полку Ігоревім», вирішивши «полегшити» для сучасних

навідується відомий громадський діяч, учений і винахідник В. Каразін – майбутній ректор Харківського університету. Напружено творять поети брати Байкові. Творчими здобутками радують й поети Є. Станевич, С. Глінка. Багато подорожує й приїздить у Попівку з творчими звітами художник М. Алферов – пізніше створить перше на Слобожанщині зібрання мистецьких творів, яке (три тисячі одиниць!) його син передасть у подарунок Харківському університету для заснування музею образотворчого мистецтва (нині знаменитий Харківський художній музей). І поетичною і політичною роботою займається найталановитіший серед гуртка поет, український патріот В. Капніст.

Словом, провінційні Суми виявилися далеко не провінційними в плані мистецькому, політичному, громадянському. Здавалося б, саме тут й місце Іполиту Богдановичу зануритися в по-справжньому творчу атмосферу, присвятити решту життя за підтримки брата й нових друзів служінню літературі. Спершу так воно й було. Але потім на заваді стала суто особиста драма. У чому вона полягала?

На жаль, це питання й досі чітко не з'ясоване, не афішував подробиці і сам поет. Як писав М. Карамзін, про ту драму І. Богдановича із Сум до Петербурга «доходили невизначні відомості». І все ж певні джерела містять моменти, які дають підстави для відгадки загадкового періоду життя письменника.

У 1797 році Суми були збуджені сенсаційною новиною: відбулися заручини вже літнього Іполита Федоровича з Ганною Кондратьєвою, дочкою найкрупнішого поміщика повіту, а отже, найбагатшою тутешньою нареченою, чий родовід йшов від засновників міста – полковників Кондратьєвих.

Що спонукало Богдановича на такий крок? Палке запізніле кохання, яке обпало крилом його посивілі скроні? Корисливі розрахунки – адже слід було подумати про забезпечену старість? Сльози молодої вродливої панянки, яка в романтичному захопленні ореолом відомого поета виявилася здатною піти на нерівний шлюб? Цього, мабуть, уже ніхто не дослідить.

Але відомо інше: з незрозумілих причин шлюб літнього Іполита Богдановича і молодої панночки Кондратьєвої не відбувся. Поет відреагував на це болісно. У 1798 році він пише друзям у Петербург, що «змушений був розлучитися з другом і братом», тобто – покинути Суми.

Місцем прожиття після Сум Іполит Федорович обрав собі Курськ, у старенької родички, де через п'ять років і помер.

Смерть відомого поета сколихнула культурні кола Росії. Журнал «Вестник Европы», редакцію якого очолював М. Карамзін, оголосила конкурс на найкращу епітафію письменників, вони друкувалися в часописі, ще раз засвідчуючи широку популярність Іполита Богдановича. Надходили відгуки і з Сум – міста, де поет завнав і найсвітліших, і найгіркіших днів у своєму житті...

Григорій ХВОСТЕНКО,
краснавець